

Porovnávacie štúdiá z vývinu reči monolingválnych a simultánne bilingválnych slovenských detí v ranom veku

Svetlana Kapalková – Daniela Slančová – Jana Kesselová

Katedra logopédie, Pedagogická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave

svetlana.kapalkova@gmail.com

Katedra slovenského jazyka, Inštitút slovakistiky a mediálnych štúdií, Filozofická fakulta

Prešovskej univerzity v Prešove

daniela.slancova@unipo.sk

Katedra slovenského jazyka, Inštitút slovakistiky a mediálnych štúdií, Filozofická fakulta

Prešovskej univerzity v Prešove

jana.kesselova@unipo.sk

Kľúčové slová: prirodzený simultánny bilingvizmus, monolingválne a bilingválne dieťa, aktívna slovná zásoba, gramatické kategórie slovesa, Test komunikačného správania (TEKOS II: slová a vety)

Key words: natural bilingualism, monolingual and bilingual children, active vocabulary, grammatical categories of the verb, Slovak version CDI II (TEKOS II: Words and sentences)

Východisko

Štúdiá vznikla v rámci riešenia projektu COST Action IS0804: Language impairment in a multilingual society: Linguistic patterns and the road to assessment (<http://www.bisli.org>) pri uvažovaní o možnosti využiť nástroj MacArthur-Bates Communicative Development Inventories (<http://www.sci.sdsu.edu/cdi/>) na rozlíšenie procesov ranej ontogenézy u bilingválnych detí a u detí s narušeným vývinom reči. Keďže pre slovensky hovoriace deti je k dispozícii licencovaná adaptácia CDI v podobe Testu komunikačného správania TEKOS I: slová a gestá a TEKOS II: slová a vety (porov. Kapalková a kol., 2010), je možné využívať na sledovanie rečového vývinu monolingválnych aj bilingválnych detí práve tento nástroj.¹ Štúdiá sa snaží odpovedať na otázku, či počas vývinu reči existujú v oblasti komunikačných schopností rozdiely medzi monolingválnymi a bilingválnymi deťmi.² Existuje mnoho dôkazov o tom, že batoláta a deti v mladšom predškolskom veku si môžu veľmi úspešne osvojiť dva jazyky. Medzníky rečového vývinu v ranom veku sa objavujú v rovnakom čase, bez ohľadu na to, či si dieťa osvojuje jeden jazyk alebo dva. Napríklad džavocú rovnako ako monolingválne batoláta, rovnako ako monolingválne deti

¹ Hodnotiaci nástroj MacArthur-Bates Communicative Development Inventories (ďalej len CDI) je známy a populárny dotazníkový test zameraný na hodnotenie komunikačných schopností dieťaťa v ranom veku. Nástroj CDI má dve formy: CDI I: Words and gestures je určená mladším deťom vo veku od 8 do 16 mesiacov, CDI II: Words and sentences je určená starším deťom vo veku od 17 do 30 mesiacov. Celkovo nástroj hodnotí porozumenie dieťaťa, veľkosť aktívnej a pasívnej slovnej zásoby, produkciu gest a hrových aktivít a úroveň používania gramatiky. Základnou ideou tohto nástroja je získať informácie o komunikácii dieťaťa priamo od rodičov, ktorí poznajú svoje dieťa najlepšie. Nástroj má preto podobu dotazníka, kde rodič vidí konkrétne príklady slov, gest, hrových aktivít či gramatických štruktúr a po postupnom čítaní sa rozhoduje, či ich dieťa už produkuje (v prípade slov tiež či im rozumie) alebo neprodukuje. Vznik TEKOS I, II bol podmienený reálnym poznaním vývinu reči detí hovoriacich po slovensky, rešpektujúc kultúrne a jazykové osobitosti slovenského komunikačného spoločenstva (porov. Kapalková a kol. 2010).

² Pri príprave TEKOS I, II sa počas zbierania dát zistilo, že zo vzorky 1715 detí je 18 % bilingválnych (o spôsobe posudzovania bilingvizmu porov. ďalej), čo je pomerne vysoké číslo, aj preto dôležitosť skúmania rečovej ontogenézy v porovnaní monolingválnych a bilingválnych detí nadobúda väčšiu dôležitosť.

produkujú prvé slovo približne v čase dosiahnutia prvého roku života (typické rozpätie je zhruba 10 – 14 mesiacov), slová začínajú kombinovať do dvoj- alebo trojslovných „viet“ približne ako dvojročné (typické rozpätie je zhruba 18 – 26 mesiacov, porov. J. Paradis et al., <http://www.bi-sli.org/Parents.htm>). Je to tak aj v ďalších mesiacoch? Na túto otázku sme sa usilovali odpovedať prostredníctvom dát, ktoré boli získané Testom komunikačného správania TEKOS II: slová a vety.

Vzorka

Našu výskumnú vzorku tvorí 60 bilingválnych a 60 monolingválnych slovensky hovoriacich detí vo veku 17 – 35 mesiacov (tabuľka 1), z nich 41 dievčat a 19 chlapcov v oboch skupinách. Každému bilingválnemu dieťaťu sme priradili jedno monolingválne dieťa na základe splnenia troch kritérií: (i) rovnaký chronologický (fyziologický) vek uvedený v mesiacoch; (ii) rovnaké pohlavie, pričom; (iii) monolingválne deti boli vybrané tak, aby ich aktívna slovná zásoba podľa percentilových tabuliek TEKOS II zodpovedala pásmu normy. V kontrolnej skupine monolingválnych detí tak boli vylúčené všetky deti, ktoré z pohľadu vývinu komunikácie dosahovali nadpriemerné alebo podpriemerné výsledky či sa ocitli v pásme rizika. Akceptovali sme teda len tie monolingválne deti, ktoré skórovali v aktívnej slovnej zásobe v pásme medzi 25. – 75. percentilom.

Pre výber homogénnej skupiny detí z pohľadu intenzity i formy kontaktu s cudzím jazykom sme do vzorky zahrnuli len prirodzene a simultánne bilingválne deti, ktorých prvým jazykom je podľa rodičov detí slovenčina. Deti, u ktorých rodičia uviedli akúkoľvek formu inštitucionalizovaného intenzívneho bilingvizmu, sme pre potreby tejto štúdie do vzorky nezahrnuli. Pri posudzovaní prirodzeného bilingvizmu sme ďalej zohľadňovali dve základné kritériá: (a) viazanosť jazyka na osobu podľa kritéria jeden človek – jeden jazyk, keď jeden z rodičov hovorí s dieťaťom len po slovensky, druhý je cudzincom, ktorého materinský jazyk nie je slovenčina; (b) situáciu, keď slovenská rodina s dieťaťom žije v zahraničí. V tomto prípade je jazyk viazaný na sociokultúrne a jazykové prostredie, v ktorom sa dieťa pohybuje; do úvahy sa berie vplyv médií, najmä televízie, pobyt dieťaťa v detských inštitucionalizovaných zariadeniach, ako sú jasle, detské centrá a pod., prípadne kontakt s iným než slovenským jazykom napr. v obchode. Kontakt s jazykom musí mať dieťa od narodenia. Pri analýze vzorky podľa cudzieho jazyka, s ktorým je dieťa okrem slovenčiny v kontakte, sme pozorovali veľkú rôznorodosť. Súbežne so slovenským jazykom sa objavila maďarčina (23 detí), angličtina (19), nemčina (10), čeština (7), ale aj albánsky, arabský, flámsky, francúzsky, srbský, španielsky a ukrajinský jazyk.

Všetky údaje týkajúce sa intenzity kontaktu, dĺžky trvania i typu kontaktu s cudzím jazykom sme získali od rodičov na základe dotazníka pre rodičov. Rodičia boli požiadaní, aby sa vyjadrili, či dieťa prichádza do kontaktu s iným než slovenským jazykom. Ak odpovedali áno, ďalej špecifikovali údaje v odpovediach typu, odkedy je dieťa v kontakte s cudzím jazykom, ako často je s ním v kontakte (počet dní v týždni alebo počet hodín), kto hovorí s dieťaťom cudzím jazykom a aká je národnosť rodičov. Na základe týchto údajov sme vylúčili tie deti, kde kontakt s cudzím jazykom bol, ako sme už uviedli vyššie, intenzívny, ďalej s menšou intenzitou ako sedem dní v týždni a prípady, keď sa dieťa dostalo do kontaktu s cudzím jazykom až po šiestom mesiaci veku. Charakteristika simultánne bilingválnych detí sa podľa rôznych autorov líši. Podľa Geneseeho a Nicoladisovej (2009) De Houwer považuje za simultánne bilingválne deti len tie, kde ku kontaktu oboch jazykov dôjde v rámci prvého mesiaca života dieťaťa. Na druhej strane, napríklad McLaughlin (1978) považuje za simultánne osvojovanie jazykov, ak ku kontaktu s oboma jazykmi dôjde do tretieho roku života dieťaťa. V rámci našej štúdie sme sa rozhodli za simultánny bilingvizmus považovať s prihliadnutím na oba spomenuté názory autorov deti, ktoré boli v kontakte s oboma jazykmi do šiesteho mesiaca života dieťaťa. Tým bola splnená aj dôležitá podmienka, že dieťa muselo

byť v kontakte s iným než slovenským jazykom minimálne jeden rok, vzhľadom na to, že v našej vzorke sme posudzovali jazykové schopnosti detí starších ako 17 mesiacov.

deti	počet	rozsah	priemer	medián	štandardná odchýlka
monolingválne	60	17 – 35	24,45	25	4,63
bilingválne	60	17 – 35	24,45	25	4,63

Tabuľka 1: Charakteristika vzorky na základe deskriptívnej štatistiky

Metóda

Úroveň jazykových schopností sme v oboch skupinách detí hodnotili na základe štandardizovaného nástroja Testu komunikačného správania II: slová a vety. Požiadali sme rodičov, aby vyplnili dotazníkový test TEKOS II. V prípade bilingválnych detí vyplňal test slovensky hovoriaci rodič. V rámci slovnej zásoby označoval všetky slová, ktoré dieťa produkuje a ktorým rozumie, a to aj vtedy, ak išlo o slová v cudzom jazyku, pretože bolo pre nás dôležité, či dieťa chápe koncept a dokáže ho vyjadriť slovom v ktoromkoľvek jazyku. V prípade, že by rodičia označovali len slová, ktorým dieťa rozumie a ktoré produkuje len v slovenčine, mali by sme skreslené údaje o veľkosti lexiky týchto bilingválnych detí. V prípade zisťovania produkcie gramatických kategórií či výpočtu priemernej dĺžky výpovede (porov. Kapalková a kol., 2010, s. 61 – 65) sme samozrejme brali do úvahy len slovenské gramatické konštrukcie a tri rodičmi napísané najdlhšie slovenské vety. Konkrétne sme porovnávali štyri základné oblasti vývinu komunikačných schopností: veľkosť aktívnej slovnej zásoby, veľkosť pasívnej slovnej zásoby, úroveň produkcie gramatických štruktúr a veľkosť indexu priemernej dĺžky výpovede v morfémech.

Výsledky

Štatistické údaje získané na základe parametrického t-testu a pomocou deskriptívnej štatistiky, naznačujúce, že medzi monolingválnymi a bilingválnymi deťmi nie sú štatisticky významné rozdiely, sme publikovali na inom mieste (Slančová et al., 2012). V tejto štúdií sa venujeme čiastkovej problematike osvojovania si slovíes, a to tak na úrovni aktívnej a pasívnej slovnej zásoby, ako aj na úrovni slovesných gramatických kategórií. Sloveso sme si zvolili za východisko tejto čiastkovej sondy preto, lebo tento slovný druh pokladáme v duchu závislostnej syntaxe za riadiaci člen vety (porov. Ivanová, 2011).³

Osvojovanie si slovesnej slovnej zásoby

Test komunikačného správania TEKOS II: Slová a vety v 1. časti (slová), v subteste 12: činnosti a stavy obsahuje 107 abecedne usporiadaných slovíes v neurčitku. Rodičia mali pri vyplňaní dotazníka označiť jednu z troch možností, ktorými reflektovali rečové schopnosti svojho dieťaťa: rozumie (pasívna slovná zásoba), rozumie a hovorí (aktívna slovná zásoba) a nerozumie.

V prvom kroku sme porovnali celkové skóre, ktoré dosiahli tak monolingválne, ako aj bilingválne deti (tabuľka 2, graf 1). Výsledky ukazujú mierne lepšie skóre u bilingválnych detí v aktívnej slovnej zásobe a mierne lepšie skóre u monolingválnych detí v pasívnej slovnej zásobe; takmer úplne rovnaké je skóre pri tých slovesách, ktoré deti vôbec nemajú osvojené.

³ O osvojovaní si slovnej zásoby pomenúvajúcej činnosti a stavy u slovensky hovoriacich detí porov. aj Slančová, 2013.

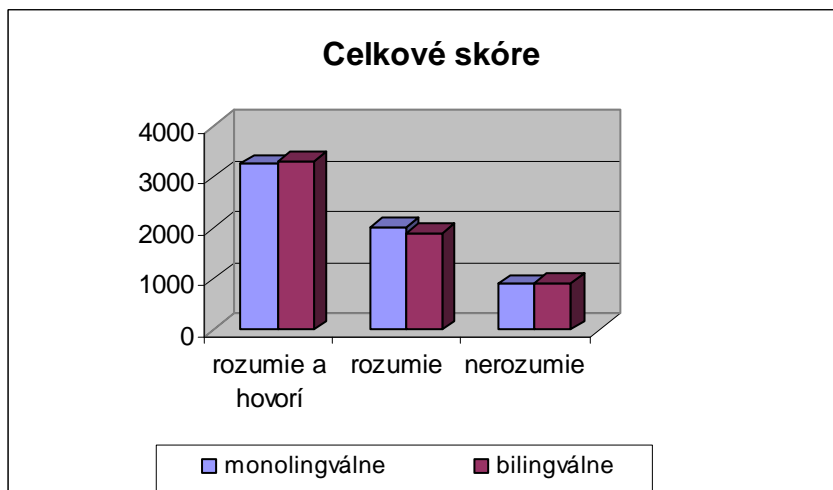
V druhom kroku sme zisťovali, aký je rozsah slovesnej slovnej zásoby podľa toho, koľko slovies z celkového počtu 107 lepšie ovládali monolingválne deti a koľko slovies lepšie ovládali bilingválne deti, a to znova tak v aktívnej, ako aj v pasívnej slovnej zásobe (tabuľka 3, graf 2). Z tohto hľadiska sú to znova bilingválne deti, ktoré aktívne ovládajú viac slovies než monolingválne (rodičia označili možnosť rozumie a hovorí); monolingválne deti však v porovnaní s bilingválnymi deťmi rozumejú zhruba o tretinu viac slovies (rodičia označili možnosť rozumie) a z tých slovies, ktoré deti vôbec neovládajú (rodičia označili možnosť nerozumie), je viac slovies, ktoré neovládajú bilingválne deti.

Pri jemnejšej analýze rozdielov v skórovaní sme si všimli tie slovesá, kde bol rozdiel medzi skóre u monolingválnych a bilingválnych detí viac ako 10%, t. j. 6 a viac. Pri aktívnej slovesnej slovnej zásobe bola priemerná veľkosť rozdielu medzi skórovaním u monolingválnych a bilingválnych detí v prospech monolingválnych detí 3,44; v prospech bilingválnych detí 3,33 – išlo teda o porovnateľné priemerné rozdiely. Ukázalo sa, že monolingválne deti sú pri aktívnej slovnej zásobe lepšie v prípade rodičmi najčastejšie zaznamenávaných slovies (tabuľka 4) a bilingválne deti v produkcii rodičmi menej zaznamenávaných slovies (tabuľka 5). Pri pasívnej slovesnej slovnej zásobe bola priemerná veľkosť rozdielu medzi skórovaním u monolingválnych a bilingválnych detí v prospech monolingválnych detí 4,59; v prospech bilingválnych detí 3,33. Pri pasívnej slovnej zásobe sa tak potvrdzuje o niečo lepšie porozumenie slovesnej slovnej zásoby u monolingválnych detí. Aj tu sú monolingválne deti lepšie v porozumení v priemere rodičmi častejšie zachytávaných slovies (tabuľka 6) a bilingválne deti lepšie v porozumení rodičmi menej zaznamenávaných slovies (tabuľka 7). Tých slovies, v ktorých bol rozdiel v porozumení v prospech bilingválnych detí, bolo menej.

Najmenej známe slovesá (na základe zaznamenávania možnosti nerozumie) sú slovesá *natáčať/filmovať/kameraovať* (rodičia možnosť nerozumie označili 64x, teda v nadpolovičnej väčšine zo 120 detí – 31 monolingválnych a 33 bilingválnych), *pamätať si* (62x; rovnako 31 mono- aj bilingválnych) a *zabudnúť* (61x – 35 mono- a 26 bilingválnych). Aspoň pasívne ovládajú všetky deti bez ohľadu na to, či sú mono- alebo bilingválne nasledujúce slovesá: *jesť/zjesť, piť, otvoriť/zatvoriť* a *kúpať/okúpať (sa)* – ani jeden rodič neoznačil možnosť nerozumie; len jeden rodič označil možnosť nerozumie pri nasledujúcich slovesách: *bežať, dať, fúkať/pofúkať, kakať, plakať, sadnúť, sedieť, smiať sa, telefonovať*.

deti	rozumie a hovorí	rozumie	nerozumie
monolingválne	3258	2016	900
bilingválne	3299	1892	924

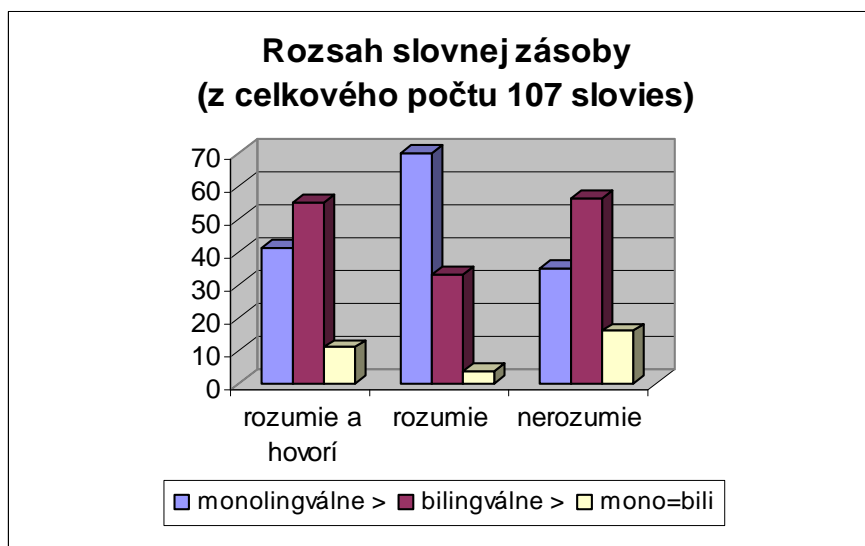
Tabuľka 2: Celkové skóre aktívnej a pasívnej slovesnej slovnej zásoby

Graf 1: Celkové skóre aktívnej a pasívnej slovesnej slovnej zásoby

	rozumie a hovorí (počet slovies)	rozumie (počet slovies)	nerozumie (počet slovies)
monolingválne vyššie skóre ako bilingválne mono>	41	70	35
bilingválne vyššie skóre ako monolingválne bili>	55	33	56
monolingválne rovnaké skóre ako bilingválne mono=bili	11	4	16

Tabuľka 3: Rozsah aktívnej a pasívnej slovesnej slovnej zásoby (z celkového počtu 107 slovies)

Graf 2: Rozsah aktívnej a pasívnej slovesnej slovnej zásoby

mono>	rozdiel skóre medzi mono- a bilingválnymi deťmi	celkové skóre zo 120 detí
báť sa	14	74
hojdať sa	10	88
bolieť	7	91
spať	7	89
čítať	7	87
jesť	6	104
dať	6	100
búchať	6	80
volať	6	59

Tabuľka 4: Aktívna slovesná slovná zásoba v prospech monolingválnych detí

bili>	rozdiel skóre medzi bili- a monolingválnymi deťmi	celkové skóre zo 120 detí
vedieť	10	52
môcť	9	43
musieť	8	38
natáčať	8	20
zamknúť	7	49
pichať	6	56
piecť	6	48
učiť sa	6	38
kvapkať	6	36
potrebovať	6	34

Tabuľka 5: Aktívna slovesná slovná zásoba v prospech bilingválnych detí

mono>	rozdiel skóre medzi mono- a bilingválnymi deťmi	celkové skóre zo 120 detí
pokaziť/zlomiť	12	40
zabaliť	12	38
hovoriť/vravieť	11	51
chutiť	11	36
odniesť	11	52
hľadať/pohľadať	10	45
šmýkať (sa)	10	35
hrýzť/žuvkať	9	47
postaviť (sa)	9	53
vstávať	9	49
povedať	8	55
schovať	8	49
ležať/ľahnúť	7	37
páčiť sa	7	42
čistiť	6	40
chytiť	6	43
musieť	6	35
zmestiť sa	6	38

Tabuľka 6: Pasívna slovesná slovná zásoba v prospech monolingválnych detí

bili>	rozdiel skóre medzi bili- a monolingválnymi deťmi	celkové skóre detí zo 120
šmýkať sa	7	35
báť sa	12	30
spať	6	24
hojdať sa	7	23

Tabuľka 7: Pasívna slovesná slovná zásoba v prospech monolingválnych detí

Záver (I)

Celkové skóre aktívnej aj pasívnej slovesnej slovnéj zásoby v porovnaní monolingválnych a bilingválnych detí vykazuje minimálne rozdiely. Jemnejšia analýza poukázala na o niečo lepšiu aktívnu slovesnú slovnú zásobu u bilingválnych detí a výraznejšie lepšiu pasívnu slovnú zásobu u monolingválnych detí. Monolingválne deti lepšie skórovali v prípade rodičmi častejšie zaznamenávaných (frekventovanejších) slovík, a to tak v aktívnej, ako aj v pasívnej slovesnej slovnéj zásobe; bilingválne deti zasa lepšie skórovali v aktívnej aj pasívnej slovnéj zásobe v prípade rodičmi menej označovaných (menej frekventovaných) slovík. Tak pre bilingválne, ako aj monolingválne deti boli aspoň pasívne stropovo zvládnuté základné slovesá súvisiace so životom dieťaťa a sledovaného veku.

Osvojovanie si gramatických kategórií slovesa

Druhým aspektom porovnávacej štúdie vývinu reči monolingválnych a bilingválnych detí raného veku (17 – 35 mesiacov) je aspekt gramatický, v ktorom sa výberovo (nadväzujúc na sémantiku a frekvenciu slovesnej lexiky) zaciľujeme na osvojovanie si gramatických kategórií slovesa. V tejto časti štúdie do centra pozornosti vysúvame otázky, či si bilingválne dieťa v prípade spontánneho (prirodzeného) simultánneho bilingvizmu osvojuje gramatické kategórie slovesa v rovnakom tempe, štruktúre a postupnosti ako monolingválne dieťa. Za medzníky rečového vývinu v oblasti tvarotvornej stránky slovesa pokladáme 14 kategórií a konštrukcií slovesa, ktoré sú zhodné s diagnostickými položkami v Teste komunikačného správania (TEKOS II) a ktoré sú odvodené z autentickej detskej rečovej produkcie v skúmanom veku. V štúdiu sa zaciľujeme na vývin týchto kategórií, tvarov a konštrukcií:

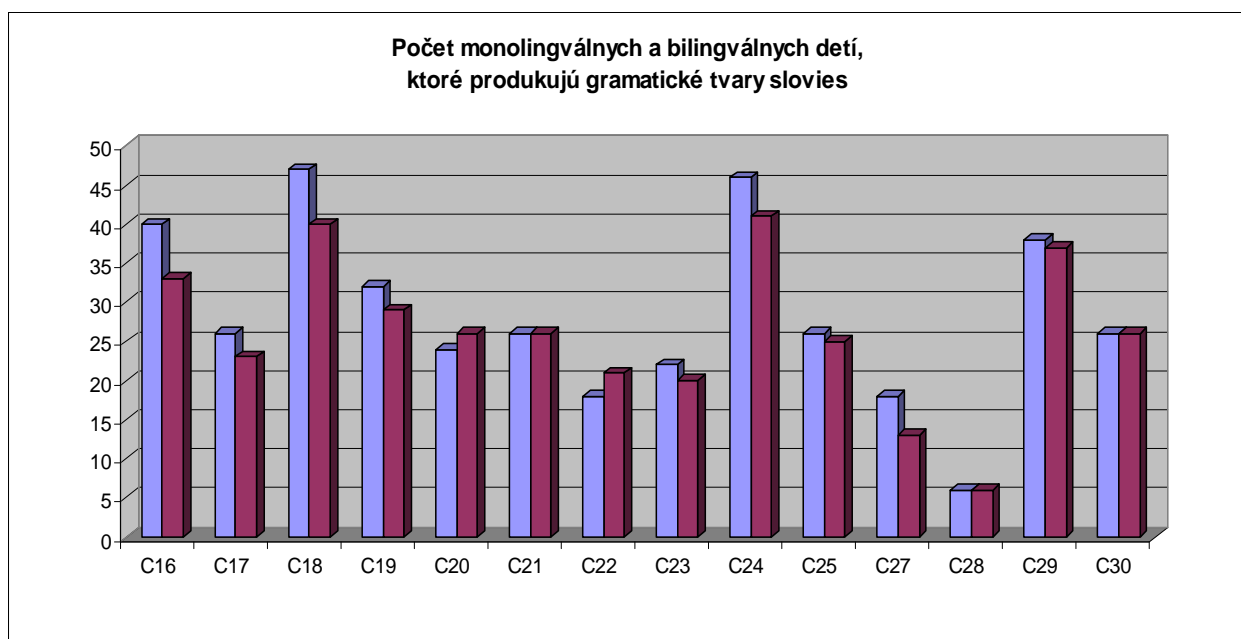
- 1., 2., 3. osoba singuláru indikatívu prézenta;
- 1., 2., 3. osoba plurálu indikatívu prézenta;
- préteritum;
- syntetické a analytické futúrum;
- imperatív;
- kondicionál;
- rezultatívne konštrukcie (typu *motýlik je nakreslený, koláčik je upečený*);
- tvary slovesa *byť* (klad a zápor; présent, préteritum, futúrum).

Vzhľadom na to, že dáta o vývine detskej reči sú výsledkom reflexie rodičov alebo iných dieťaťa blízkych osôb, ktoré nemajú lingvistické vzdelanie a teoretické jazykové vedomie a ktoré pred vyplňaním dotazníka neprechádzajú explicitnou inštrukciou, pokladáme za kľúčový názorno-situačný spôsob štylizácie diagnostických otázok. V nasledujúcej časti uvádzame ilustratívny príklad otázok na diagnostiku gramatickej kompetencie dieťaťa v oblasti aktívneho používania slovesných osôb. Rodič zaznamenáva prítomnosť alebo neprítomnosť jednotlivých tvarov v rečovom prejave svojho dieťaťa.

Keď hovorí vaše dieťa o tom,		
● čo práve robí, používa tvary slov ako napríklad <i>papám, čítam, kreslím, idem, tancujem...</i>	☐	☐
● čo práve robíte vy, používa tvary slov ako napríklad <i>ideš, fúkaš, spievaš, kreslíš, piješ...</i>	☐	☐
● čo robí niekto iný, používa tvary slov ako napríklad <i>papá, číta, ide, tancuje, plače, cvičí...</i>	☐	☐
● čo práve robí spoločne s niekým iným, používa tvary slov ako napríklad <i>papáme, ideme, robíme...</i>	☐	☐

Tabuľka 8: Spôsob formulácie diagnostických otázok na verifikáciu prítomnosti slovesných osôb

Dáta pochádzajúce z rodičovskej reflexie sme zhodnotili kvantitatívnym i kvalitatívnym spôsobom. Graf 3 dokumentuje počet detí zo vzorky 60 monolingválnych a 60 bilingválnych detí, ktorých rodičia zaznamenali príslušný tvar v aktívnej rečovej produkcii dieťaťa. Už orientačné porovnanie výsledkov dokumentuje minimálne rozdiely medzi gramatickou kompetenciou detí oboch skupín.

Graf 3: Počet monolingválnych (svetlá farba) a bilingválnych (tmavá farba) detí, ktoré produkujú jednotlivé gramatické tvary a konštrukcie sloviac

Legenda:

C16 – 1. os. sing. prez.; C17 – 2. os. sing. prez.; C18 – 3. os. sing. prez.; C19 – 1. os. pl. prez.; C20 – 3. os. pl. prez.; C21 – préteritum; C22 – syntetické futúrum; C23 – analytické futúrum; C24 – imperatív; C25 – rezultatívna konštrukcia; C27 – 2. os. pl. prez.; C28 – kondicionál; C29 – klad a zápor slovesa *byť*; C30 – tvary slovesa *byť* v préterite a futúre

T-test pre dva nezávislé výbery dokumentuje, že monolingválne a bilingválne deti sa v produkcii gramatických tvarov slovesa štatisticky významne nelíšia ($p = 0,57$). Mierne vyšší stupeň produkcie gramatických tvarov slovesa zaznamenávajú rodičia monolingválnych detí, a to takmer vo všetkých sledovaných položkách. Nevýrazne vyššiu produkciu u bilingválnych detí pozorujeme v tvare syntetického futúra a 3. osoby pl. prezenta.

Kvalitatívne porovnanie produkcie gramatických tvarov monolingválnymi a bilingválnymi deťmi implikuje, že relatívne najlepšie pozorovateľné rozdiely v prospech monolingválnych detí sú v najfrekvencovanejších tvaroch slovesa ústne realizovaného dialógu. Ide o kategórie, ktoré najvýraznejšie odrážajú zložky komunikačnej udalosti, súvisiace s expresívnou, apelovou a zobrazovacou funkciou komunikácie (1. osoba singuláru prezenta, 2. osoba imperatívu, 3. osoba singuláru prezenta). Ani tieto rozdiely však

nedosahujú štatistickú signifikantnosť. Tento záver je koherentný s pozorovaním vývinu slovesnej lexiky, kde sme tiež pozorovali mierne vyšší stupeň produkcie najfrekvencovanejších slovies monolingválnymi deťmi.

Naopak, zhody alebo len minimálne rozdiely medzi oboma skupinami detí pozorujeme v tých tvaroch, ktoré sú v slovenčine konštrukčne najnáročnejšie, t. j. v analytických tvaroch slovesa s gramatickou morférou v podobe niektorého z tvarov slovesa *byť* (préteritum, analytické futúrum, kondicionál). Toto pozorovanie dokumentuje, že bez ohľadu na to, či druhým jazykom bilingválnych detí sú jazyky typologicky blízke alebo odlišné od slovenčiny, v osvojovaní si gramatických kategórií a tvarov slovesa sú medzi monolingválnymi a bilingválnymi deťmi len jemné rozdiely, ktoré môžu byť súčasťou individuálneho vývinového rozptylu. Z hľadiska počtu monolingválnych a bilingválnych detí, ktoré si osvojili jednotlivé kategórie, vo výskumnej vzorke 60 párov detí signifikantné rozdiely nepozorujeme.

Rečovú produkciu gramatických tvarov slovesa sme porovnávali nielen v celkovej vzorke detí, ale aj v rámci skupín mono- a bilingválnych detí s rovnakým chronologickým vekom. V rámci každej vekovej skupiny diferencovanej podľa veku v jednotlivých mesiacoch (17 – 35 mesiacov) sú zastúpené monolingválne deti s rovnakým stupňom gramatickej kompetencie ako bilingválne deti, ale aj monolingválne deti mierne prevyšujúce bilingválne deti a opačne. Nezaznamenali sme žiadne vekové obdobie, v ktorom by jedna zo skúmaných skupín detí v rečovom vývine napredovala alebo zaostávala oproti druhej. Ďalšou stránkou pri sledovaní vývinu reči je postupnosť v osvojovaní si gramatických kategórií a tvarov slovesa. Bez ohľadu na to, či je dieťa monolingválne alebo bilingválne, ak má v gramatike slovesných tvarov nízke skóre (do 4 produkovaných tvarov) sú medzi nimi najčastejšie:

3. osoba singuláru prézenta;

- imperatív;
- klad a zápor slovesa *byť*.

Na druhej strane, bez ohľadu na to, či je dieťa monolingválne alebo bilingválne, ak má v gramatike slovesných tvarov vysoké skóre (do stropového efektu mu chýbajú najviac 4 produkované tvary), sú medzi neosvojenými kategóriami najčastejšie:

- kondicionál;
- 2. osoba plurálu prézenta.

Tieto pozorovania dokumentujú vysokú mieru podobnosti v časovej postupnosti osvojovania si gramatických tvarov, a to nezávisle od toho, či si dieťa osvojuje jeden alebo dva jazyky.

Záver (II)

Porovnanie vývinu gramatických kategórií slovesa ako dominantného konštituenta výpovede ukazuje na vysoký stupeň podobnosti vo vývine reči monolingválnych a bilingválnych detí, a to (a) v počte mono- a bilingválnych detí používajúcich jednotlivé gramatické kategórie; (b) vo vnútornej štruktúre produkovaných gramatických tvarov slovesa; (c) v postupnosti osvojovaných gramatických kategórií; (d) vo veku, keď sa jednotlivé kategórie v ranom štádiu reči začínajú objavovať.

Záver

V úvodnej časti štúdie sme vymedzili otázku, či sa fakt, že dieťa si prirodzeným spôsobom osvojuje jeden alebo dva jazyky, reflektuje do medzníkov jeho rečového vývinu, t. j. do časovej postupnosti, do kvantity alebo vnútornej štruktúry osvojovaných jazykových javov. Podkladom na riešenie tejto otázky boli dáta zachytávajúce vývin slovesnej lexiky a gramatických tvarov a konštrukcií slovesa, konštituenta výpovede. Kvantitatívna i kvalitatívna interpretácia dát odrážajúca vývin slovesnej lexiky i gramatiky poukazuje na koherentný výsledok: v ranom veku detí (od 17 do 35 mesiacov), ktoré si osvojujú len

slovenčinu alebo spolu so slovenčinou ešte jeden jazyk prirodzeným, teda spontánnym a simultánnym spôsobom, nie sú významné rozdiely ani v rozsahu a sémantike slovenskej slovesnej lexiky, ani v postupnosti a vnútornej štruktúre slovesných slovenských gramatických tvarov a kategórií.

Literatúra:

GENESSE, Fred – NICOLADIS, Elena: Bilingual first language acquisition. In: Blackwell handbook of language development. Ed. Erika Hoff – Marilyn Shatz. Oxford: Blackwell Publishing 2009. s. 324 – 342.

IVANOVÁ, Martina: Syntax slovenského jazyka. Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity 2011.

KAPALKOVÁ, Svetlana – SLANČOVÁ, Daniela – BÓNOVÁ, Iveta – KESSELOVÁ, Jana – MIKULAJOVÁ, Marína: Hodnotenie komunikačných schopností detí v ranom veku. Bratislava: Slovenská asociácia logopédov 2010.

McLAUGHLIN, Barry: Second language acquisition in childhood. Hillsdale, N.J.: Lawrence Erlbaum Associates 1978.

PARADIS, Johanne et al.: Parents FAQs. Dostupné na: <http://www.bi-sli.org/Parents.htm>.

PRŮCHA, Jan: Dětská řeč a komunikace. Poznatky vývojové psycholingvistiky. Praha: GRADA Publishing 2011.

SLANČOVÁ, Daniela: Osvojovanie slovesnej lexiky v ranej ontogenéze reči. Jazykovedný časopis, 2013, roč. 64, č. 2, s. 109 – 132.

SLANČOVÁ, Daniela – KAPALKOVÁ, Svetlana – KESSELOVÁ, Jana: Comparative study of monolingual and bilingual children based on Slovak version CDI II. The fourth European network meeting on Communicative Development Inventories. Dubrovnik, May, 17th – 19th, 2012.

<http://www.bi-sli.org>

<http://www.sci.sdsu.edu/cdi/>

Summary

Comparative study in language acquisition of monolingual and simultaneously bilingual Slovak early-aged children

The question arises whether the similarities in the speech development of monolingual and bilingual children are shown also in the area of vocabulary and grammatical structures of the language. We have verified active and passive vocabulary and grammatical categories of the verb as the utterance constituent. Our study is based on the fully standardised version of the CDI (TEKOS II Words and sentences).

We paired every bilingual child to one monolingual child on the basis of fulfilling three criteria: (a) the same chronological (physiological) age stated in months; (b) the same sex; (c) only children, whose active vocabulary was in the range of norm according to the percentile tables of The Test of Communicative Behaviour were chosen. Comparison of the active and passive vocabulary shows minimal differences between both groups of children, as well as the comparison of verbal grammatical categories points at high degree of similarity in the quantity of used grammatical categories but also in the intrinsic structure of the produced grammatical forms of the verb.

Táto štúdia bola vytvorená realizáciou projektu *Dobybavenie a rozšírenie lingvokulturologického a prekladateľsko-tlmočnického centra* na základe podpory operačného programu Výskum a vývoj financovaného z Európskeho fondu regionálneho rozvoja.